

УДК 330.342 : 637.1.3 (477)
DOI: 10.15673/fie.v15i3.2744

Нікішина О.В.

докторка економічних наук,
старший науковий співробітник
завідувачка відділу ринкових механізмів та структур
E-mail: ksenkych@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7172-3551

Тараканов М.Л.

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
відділ ринкових механізмів та структур
E-mail: tarakanovnikolajleonidovic@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3827-2373

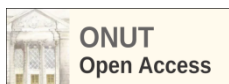
Чеботарьова Н.Й.

аспірантка
відділ ринкових механізмів та структур
ДУ «Інститут ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України»
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: chebotarovan@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-1790-5925

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛОКАЛЬНИХ РИНКІВ МОЛОКА ТА МОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ*

Обґрунтовано ключову роль локальних молочних ринків у забезпеченні стійкості функціонування й розвитку державного молочного ринку у період воєнного стану. Наголошено, що адаптація локальних молочних ринків до умов нестабільності та безпекових ризиків, як ключова складова ринкової стійкості, потребує розробки та впровадження узгоджених інституціональних механізмів і заходів селективного регулювання локальних відтворювальних процесів. Надано пропозиції щодо посилення відповідального ставлення домогосподарств до створення сімейних молочних ферм. Акцентовано увагу на необхідності підвищення ролі та відповідальності місцевих органів влади у використанні сільськогосподарських земель державної та комунальної власності під створення кормової бази тваринництва. Визначено особливості та надано рекомендації щодо формування в складі сімейних молочних ферм подовжених ланцюгів товароруку для задоволення місцевого попиту молочними продуктами власного виробництва. Надано пропозиції щодо підвищення результативності міжнародної допомоги та консультативних послуг.

Ключові слова: локальні ринки молока та молочних продуктів, стійкість, сімейні молочні ферми, інституціональне забезпечення, ринкові інституції.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями У воєнний період передумовою стійкого функціонування товарних ринків виступає деконцентрація та локалізація ринкових процесів відтворення. В існуючих дослідженнях це питання відносно ринку молока та молочних продуктів (*далі – РММП*) ще не отримало всебічного науково-практичного обґрунтування.

В результаті руйнування низки молокопереробних підприємств, промислових товарно-молочних ферм, припинення логістичних маршрутів постачань одним із першочергових завдань постає розробка та впровадження інституційних механізмів і заходів селективного регулювання локальних РММП. Їх стійке функціонування передбачає просторову локалізацію

ринкових відтворювальних процесів на засадах забезпечення локального попиту у молочних продуктах власного виробництва. Просторова локалізація орієнтована на формування подовжених ланцюгів товароруку в локальних межах виробництва та реалізації молочних продуктів.

Адаптація інституціональних механізмів до умов воєнного стану вимагає розв'язання низки актуальних питань, пов'язаних із визначенням умов забезпечення стійкості функціонування ринків, дослідженням впливів нестабільного зовнішнього середовища на параметри локалізації ринків, вибором пріоритетних напрямів використання регуляторних механізмів та ін.

*Публікацію підготовлено в межах НДР «Селективне регулювання розвитку товарних ринків» (№ державної реєстрації 0122U000825).

Сучасні ринкові тенденції, які посилюються у воєнний період за останній час (суттєве зростання уваги міжнародних благодійних організацій та фондів щодо підтримки дрібних та середніх товаровиробників, посилення на цій основі технологічних та організаційно-правових передумов для збільшення виробництва та досягнення кумулятивного ефекту) створили принципово нові умови функціонування ринків. Вони обумовлюють доцільність звернення уваги на державному рівні управління на забезпечення пріоритетного розвитку дрібних та середніх суб'єктів молочного ринку. Це дозволяє переглянути наукові доробки в аспекті напрямів та інструментів адаптації РММП до умов воєнного стану з орієнтацією його секторів на відновлення та забезпечення стійкості молочного ринку в повоєнний період.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Наукові та прикладні засади функціонування й розвитку ринку молока та молочних продуктів ґрунтовно досліджені у працях Бойко В.І., Васильчака С.В., Дацюк-Томчука М.Б., Дейнеги О.В., Заїнчковського А.О., Купріяничка І.П., Палія А.Р., Россохи В.В., Руснака П.П., Семєнди Д.К., Спаського Г.В., Фінашина Г.В. та інших науковців. Водночас залишається малодослідженим питання досягнення стійкості функціонування локальних ринків молока та молочних продуктів в умовах самозабезпечення місцевого споживчого попиту власними молочними продуктами.

Формулювання цілей дослідження. Мета статті полягає в розробці інституціональних механізмів та заходів, спрямованих на забезпечення стійкого функціонування локальних молочних ринків у воєнний період з перспективою їх адаптації до умов повоєнного відновлення національної економіки.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Ринок молока та молочних продуктів (РММП) має стратегічне значення для забезпечення продовольчої безпеки країни у воєнний та повоєнний періоди. Важливість РММП визначається не лише значними обсягами виробництва, реалізації та споживання молока та молочних продуктів, а й їх соціальною значимістю, так як молочна продукція є важливою складовою раціону харчування населення.

У воєнний період категорію стійкості товарного ринку будемо розглядати у поєднанні двох складових, а саме: стійкості функціонування та стійкості відтворювального розвитку [1]. Одразу після початку війни молочний ринок почав швидко зружуватись через скорочення обсягів виробництва практично по всій товарній номенклатурі. У 2022 р. найбільше скорочення спостерігалось за такими позиціями як згущене молоко (-19,0 %), сири (-16,5 %), вершкове масло (-6,3%). Аналогічна тенденція характерна для виробництва молока (-12,7 %) (таблиця 1).

Таблиця 1

Динаміка обсягів переробки сировини та виробництва молочних продуктів*

Показники	2020р.	2021р.	2022р.	2021р. до 2020 р., +; – (%)	2022р. до 2021 р., +; – (%)
1. Виробництво молока, млн. т	9,8	8,7	7,6	-11,2	-12,7
2. Кількість молокопереробних заводів, од.	192	178	140	-7,3	-21,4
3. Перероблено молока, млн. т	3,5	3,2	2,7	-8,6	-15,7
4. Вершкове масло, тис. т	87,5	64,4	60	-26,4	-6,3
5. Сири, тис. т	115,8	106,5	89	-8,0	-16,5
6. Згущене молоко, тис. т	74,5	74,1	60	-0,5	-19,0
7. Сухе молоко, тис. т	35,3	34,1	34	-4,0	-0,3

*Укладено авторами за даними [2, 3]

Переважають подовжених маршрутів товарних поставок готових молочних продуктів посилюють ймовірність нестабільності у задоволенні споживчого попиту. Наприклад, поставання продукту «молоко питне коров'яче пастеризоване» у провідні продовольчі мережі м. Одеси здійснюється з 10-ти областей України за 31 транспортним маршрутом. Середня відстань поставання дорівнює 446 км. Тоді як на поставки продукції безпосередньо з Одеси припадає лише 5 маршрутів (таблиця 2).

Таблиця 2

Поставання продукту «молоко питне коров'яче пастеризоване» у продовольчі мережі м. Одеси за регіонами (станом на червень 2023р.)*

№ п/п	Область, місто	Відстань, км	Маршрути	
			Кількість, од.	Продовольчі мережі
1.	Львівська обл., м. Радехів.	794	5	Таврія-В (1), Обжора (1), Сільпо (1), Копійка (1), Точка (1),
2.	м. Тернопіль	667	1	Сільпо
3.	м. Дніпро.	656	1	АТБ
4.	Хмельницька обл., м. Кам'янець – Подільський		1	Сільпо (1)

Продовження табл. 2

№ п/п	Область, місто	Відстань, км	Маршрути	
			Кількість, од.	Продовольчі мережі
5.	Київська обл., м. Яготин	576	7	Сільпо(2), АТБ (2), Гурман (1), Копійка (1), Точка (1)
6.	Полтавська обл., м. Кременчук	568	4	АТБ (1), Таврія – В (1), Гурман (1), Копійка (1)
7.	м. Черкаси	446	2	Копійка (2)
8.	Миколаївська обл., м. Баштанка	211	2	АТБ (1), Сільпо (1)
9.	Миколаївська обл., с. Миколаївка	153	1	Сільпо
10.	Одеська обл., м. Кілія	192	1	Таврія – В (1)
11.	м. Одеса	0	5	Обжора (1), Сільпо (1), Гурман (1), Копійка (1), Точка (1).
12.	Середня відстань поставчань, км	446	–	–

*Авторські дослідження

В таких умовах прискорення процесу децентралізації товарних поставчань на засадах локальних молочних ринків буде сприяти підвищенню безпеки задоволення молочними продуктами місцевого споживчого попиту.

Одночасно посилюється «розрив» в обсягах виробництва молочної сировини між домогосподарствами та сільськогосподарськими підприємствами на користь останніх (таблиця 3). За період з 2015 по 2021 рр. частка виробництва молока у домогосподарствах скоротилась з 74,9 до 68,4 % (на 6,5 %), тоді як частка виробництва молока в складі підприємств за

той же період збільшилась з 25,1 до 31,6% (на 6,5 %). У воєнний період ця тенденція зберіглася. В 2022 р. підприємства наростили обсяги виробництва молока на 3,1% порівняно з 2021 р., а домогосподарства, навпаки, скоротили виробництво на такий же обсяг. За перші два місяця 2023 р. загалом було вироблено 913,9 тис. т молока, що на 9,3% менше, ніж за аналогічний період 2022 р. У господарствах населення надії становили 471,1 тис. т молока (- 18,49% у порівнянні з аналогічним періодом 2022р.), тоді як промислові підприємства збільшили виробництво молока до 442,8 тис. т (+38%) [4].

Таблиця 3

Виробництво молока в Україні за 2015 – 2022 рр.*

Роки	Всі категорії господарств		в тому числі			
			Підприємства		Домогосподарства	
	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%
2015	10615	100	2669	25,1	7946	74,9
2016	10387	100	2711	26,1	7676	73,9
2017	10281	100	2766	26,9	7515	73,1
2018	10064	100	2759	27,4	7309	72,6
2019	9663	100	2729	28,3	6935	71,7
2020	9264	100	2761	29,8	6502	70,2
2021	8719	100	2750	31,6	5969	68,4
2022	7500	100	2600	34,7	4900	65,3

*Укладено авторами за даними [2, 3]

Ця тенденція призводить до централізації поставчань молочної сировини на переробку за рахунок крупних товарно-молочних ферм. В результаті мають місце «монополні» відносини виробників молока з переробними підприємствами. Наприклад, «Гормолзавод № 1» (м. Одеса) закуповує сировину у провідного виробника в Одеській області – ТОВ «Агрофірма «Петродолинське», що в умовах нестабільності підвищує ризики сталого завантаження підприємства молочною сировиною. В таких умовах прискорення процесу децентралізації товарних поставчань на засадах формування локальних молочних ринків буде

сприяти підвищенню безпеки задоволення молочними продуктами місцевого споживчого попиту.

В загальному усвідомленні під локальним ринком, в тому числі молочним, розуміють територіально обмежений економічний простір, який характеризується особливостями проявів географічних та товарних меж, цінних параметрів, конкурентних відносин, ринкової інфраструктури, споживчого попиту, сукупність яких відрізняє локальні ринки один від одного [5]. У воєнний період у випадку припинення (суттєвого скорочення) зовнішніх поставчань молочних продуктів суттєво підвищується потенціал

місцевих учасників ринку в якості чинника самозабезпечення споживчого попиту місцевими продуктами власного виробництва.

Відмінності функціонування локальних молочних ринків у мирний та у воєнний час (у випадку припинення або суттєвого скорочення зовнішніх поставок) полягають в наступному (таблиця 4):

Таблиця 4

**Порівняльні характеристики локальних молочних ринків
у мирний та воєнний час***

Характеристики локальних молочних ринків у мирний час	Характеристики локальних молочних ринків у воєнний час
1. Товарна номенклатура	
Товарний асортимент представлений широким спектром як низько маржинальних, так і високо маржинальних молочних продуктів.	В товарному асортименті переважає виробництво та споживання місцевих молочних продуктів першої необхідності: пастеризованого молока, кефіру, кисломолочного сиру, сметани, сироватки, вершкового масла.
2. Провідні організаційно-правові форми учасників відтворювального процесу	
Домогосподарства, сімейні молочні ферми, промислові товарно-молочні ферми, місцеві молокопереробні підприємства.	Сімейні молочні ферми як основа формування подовжених ланцюгів товароруху молочних продуктів.
3. Географічні межі	
Визначаються економічною мотивацією придбання товарів в межах локальних територій, а саме: значним підвищенням витрат при покупці продуктів за межами ринків. Мотивація на користь локальних ринків посилюється масовим та повсякденним характером споживання продукції.	Визначаються мотивацією придбання товарів на даній території, пов'язаною з відсутністю за її межами гарантій придбання товарів (бойові дії, руйнування підприємств, автошляхів, продовольчих мереж тощо). Географічні межі ринків визначаються межами низових адміністративно-територіальних одиниць: районів, ОТГ, сільських рад.
4. Товарні межі	
Визначаються взаємозамінною продукцією щодо попиту з огляду на їх характеристики, функціональне призначення та споживчі цінності. Як правило, взаємозамінними виступають продукти місцевого виробництва (місцевих молокопереробних підприємств) у співставленні з зовнішніми поставаннями.	Місцеві молочні продукти не відповідають умовам взаємозамінності, оскільки кожний з місцевих продуктів має індивідуальні споживчі властивості та не може бути замінений на інший продукт.
5. Попит та пропозиція	
Діє закон еластичності попиту, коли зниження ціни зумовлює відповідне зростання величини попиту, і навпаки.	Обсяги пропозиції формує обмежена номенклатура першочергових товарів, а обсяги попиту – відносно стабільна чисельність місцевого населення. Дана ситуація відповідає умовам нееластичного попиту, коли зниження ціни не призводить до збільшення обсягів продажів.
6. Конкурентні відносини	
Переважає область проявів конкурентних відносин, пов'язана з конкуренцією молокопереробних підприємств за сировинні зони виробництва молока. Одночасно посилюються конкурентні переваги промислових товарно-молочних ферм в забезпеченні якісною сировиною переробників, тоді як дрібні та середні виробники молока скорочують свою частку на ринку молока переробки.	Суб'єктами конкурентних відносин виступають дрібні товаровиробники, в першу чергу сімейні молочні ферми. Конкуренція зосереджується на якісних показниках молока та молочних продуктів. На кожний населений пункт має припадати не менше двох сімейних ферм, що створить підґрунтя для задоволення місцевого попиту високоякісними молочними продуктами власного виробництва.

*Авторська розробка

1. У мирний час *товарний асортимент* представлений широким спектром як низько, так і високо маржинальних молочних продуктів. Основними поставачальниками виступають місцеві молокопереробні підприємства. Частина продукції завозиться з інших підприємств та імпортується. У період воєнного стану товарний асортимент формують найбільш масові молочні продукти місцевих виробників: пастеризова-

не молоко, кефір, кисломолочний сир, сироватка, сметана, вершкове масло.

2. У мирний час *учасники ринків (товаровиробники)* представлені господарствами населення, сімейним фермерством, промисловими товарно-молочними фермами, місцевими молокопереробними підприємствами. У воєнний час серед існуючих організаційно-правових форм учасників сімейні молочні

ферми слід розглядати в якості пріоритетного напрямку заміщення зовнішніх постачань виробництвом та збутом власних молочних продуктів місцевому населенню. Це обумовлено тим, що сімейне фермерство більш мобільне з точки зору відновлення виробничих процесів, територіально розпорощено, потребує відносно невеликих площ сільськогосподарських земель, спроможне функціонувати в умовах обмежень персоналу [6]. Одночасно, з урахуванням позитивного іноземного досвіду, у повоєнний період можна спрогнозувати результативну адаптацію сімейних молочних ферм у загальнонаціональний молочний ринок в якості окремого потужного сегменту, спрямованого на рішення проблеми зайнятості сільського населення та виробництва якісних молочних продуктів [7].

3. У мирний час *географічні межі* ринків визначаються відсутністю економічної мотивації придбання товарів за межами локальних ринків, а саме - значним підвищенням витрат при покупці продуктів. Мотивація на користь локальних ринків додатково посилюється масовим та повсякденним характером споживання продукції. У воєнний час географічні межі ринків визначаються мотивацією придбання товарів на даній території, пов'язаною з відсутністю такої гарантії за її межами (бойові дії, руйнування автошляхів, продовольчих мереж тощо). Основу географічних меж ринків мають складати низові адміністративно-територіальні утворення (адміністративні райони, ОТГ, сільські ради), повноваження яких розповсюджуються, в тому числі, на учасників локальних молочних ринків. Зокрема, повноваження ОТГ розповсюджуються:

- на розробку програмних документів з розвитку та підтримки місцевого агропромислового комплексу, в тому числі молочної спрямованості;
- допомогу у пошуку інвесторів, налагодження зв'язків з міжнародними гуманітарними організаціями, отримання грантів;
- сприяння у виділенні земельних ділянок, оформлення прав на користування земельними ділянками;
- організацію навчального процесу шляхом встановлення стосунків з іноземними та українськими учбовими центрами;
- надання інформаційної підтримки тощо [8].

4. У мирний час *товарні межі ринків* визначаються наявністю взаємозамінної продукції з огляду на їх характеристики, функціональне призначення та споживчі цінності. Як правило, взаємозамінними виступають продукти місцевих молокопереробних підприємств у співставленні з аналогічною продукцією зовнішніх постачальників. У воєнний час товарні межі визначаються вимогами споживання місцевих молочних продуктів першої необхідності, які не відповідають умовам взаємозамінності, оскільки кожний з перелічених продуктів має індивідуальні споживчі властивості, які не дублюють інші продукти.

5. У мирний час *відносини попиту та пропозиції* в цілому відповідають дії закону еластичності

попиту, коли зниження ціни супроводжується зростанням обсягів споживання, і навпаки. Особливо ця закономірність проявляється для найбільш масових молочних продуктів. У воєнний час обсяги пропозиції формує обмежена номенклатура першочергових товарів, а обсяги попиту – відносно стабільна чисельність місцевого населення. Дана ситуація відповідає умовам нееластичного попиту, коли зниження ціни не призводить до аналогічного збільшення обсягів продажів. В умовах скорочення доходів населення основні заходи мають бути спрямовані як на пошук резервів для зниження роздрібних цін на молочні продукти, так і на збільшення частки благодійних постачань.

6. У мирний час *конкурентні відносини* зосереджені на суперництві молокопереробних підприємств за сировинні зони. Одночасно посилюються конкурентні переваги промислових товарно-молочних ферм в забезпеченні якісною сировиною переробників, тоді як дрібні та середні виробники молока скорочують свою частку на ринку молокопереробки. Провідними суб'єктами конкурентних відносин у воєнний період мають виступати дрібні виробники молока, в першу чергу сімейні молочні ферми. Конкуренція зосереджується на якісних показниках молока та молочних продуктів. На кожний населений пункт має припадати не менше двох сімейних ферм, що створить підґрунтя для конкурентних відносин.

В результаті визначених відмінностей можна зробити висновок, що головна ознака функціонування локальних молочних ринків у випадку припинення (суттєвого скорочення) зовнішніх постачань полягає в необхідності посилення ролі інституціональних механізмів та заходів у регулюванні ринкових відносин. Під *інституціональними механізмами та заходами* будемо розуміти ієрархічно пов'язану систему законів, норм, правил, формальних та неформальних інститутів і інституцій державного, регіонального та місцевого рівнів, спрямованих на здатність ринків відновлювати та зберігати параметри товароруху, адаптуватися до змін безпекового середовища у воєнний період та підтримувати траєкторію збалансованого розвитку у повоєнний період.

В свою чергу, під інституціоналізацією локального молочного ринку будемо розуміти організаційну форму взаємозв'язаного використання інституціональних механізмів та заходів, цільова спрямованість яких у воєнний період має бути орієнтована на адаптацію відтворювальних процесів до вирішення проблеми стабільного забезпечення місцевого попиту у молочних продуктах власного виробництва з одночасною орієнтацією на результативне входження учасників у загальнонаціональний молочний ринок у повоєнний період.

Пріоритетні області інституціонального впливу на адаптацію локальних молочних ринків до умов воєнного стану з урахуванням повоєнного відновлення економіки представлені на рис. 1.

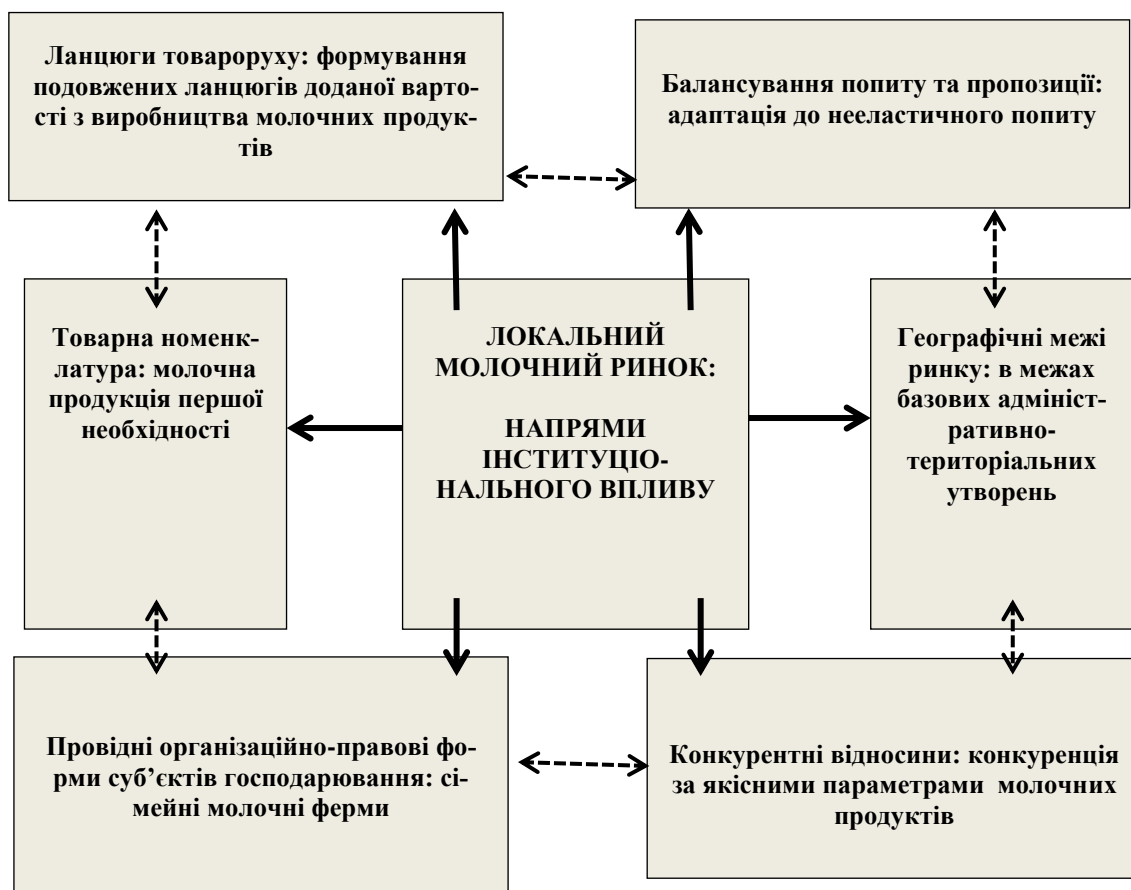

Рис. 1. Пріоритетні області інституціонального впливу на адаптацію параметрів локальних молочних ринків до умов воєнного стану*

*авторська розробка

Розглянемо більш детально одну з пріоритетних сфер використання інституціональних механізмів адаптації локальних молочних ринків до умов воєнного періоду, пов'язану з розвитком *сімейного фермерства*.

Вирішення питання посилення відповідального ставлення до створення та функціонування сімейних молочних ферм полягає в необхідності запровадження більш поглибленої оцінки зв'язку мотиваційної складової з умовами створення та розвитку сімейних молочних ферм. Це пояснюється потребами максимального усунення випадків неефективного функціонування сімейних ферм, що може підставити під загрозу продовольче задоволення локального споживчого попиту в умовах припинення або суттєвого скорочення зовнішніх постачань та створити у повоєнний період несприятливі умови для входження сімейних ферм у рівноправні конкурентні відносини з іншими учасниками ринку.

В складі державної законодавчої бази виокремлюється два підходи (таблиця 5).

Перший підхід відображено в частині першої статті 5 Закону України «Про сімейні ферми», де вказано, що «...право на створення фермерського господарства має кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку та виявив бажання створити сімейну молочну ферму» [11]. Тобто, мотивацій-

ний чинник визначається через віковий ценз, дієздатність до виконання певних робіт та власне бажання створити сімейну ферму. На нашу думку, дана норма є обмеженою, оскільки не дає можливість визначити відношення членів сімей до вимог, які пов'язані з необхідністю створення подовжених ланцюгів товароруху молочних продуктів, задоволення у молочних продуктах малозабезпечених верст населення, функціонування ферм в обмежених умовах державної підтримки тощо.

Другий підхід запропонований у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання діяльності фермерських господарств», в якому низка пільг та стимулів надається учасникам сімейних ферм, голови яких мають вік до 35 років [12]. Незважаючи на вкрай доцільний у цьому Законі зв'язок державної підтримки сімейних ферм з віком голови ферми, ми вважаємо, що в сучасних умовах воєнного стану дана норма не доцільна, зокрема, з міркувань обмеженої частки молодих учасників сімейних ферм [13]. За даними на 2021 р. частка голів домогосподарств за віком молодше 30 років складала серед жінок лише 5,2 %, серед чоловіків – 5,7 %. Після запровадження воєнного стану можна передбачати, що дана частка голів домогосподарств, в першу чергу серед чоловіків, додатково скоротилась та продовжує скорочуватись.

Посилення відповідального ставлення домогосподарств до створення сімейних молочних ферм*

Існуючий стан	Пропозиції	Наслідки впровадження
<p>1. Закон України «Про сімейні ферми» (стаття 5): -віковий ценз: з 18 років; -дієздатність до виконання певних робіт; -мотивація: власне бажання створити сімейну ферму.</p> <p>2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання діяльності фермерських господарств»: - надання низки пільг та стимулів при дотриманні вікового цензу голови сімейної ферми, а саме - до 35 років.</p>	<p>Розробка типового Положення щодо створення Реєстру перспективних домогосподарств на засадах поглибленої комплексної оцінки мотивації селян до участі у розвитку сімейного фермерства:</p> <ul style="list-style-type: none"> - бажання всіх членів сімей працездатного віку до створення сімейних молочних ферм; - зобов'язання участі у благодійних акціях, пов'язаних з підтримкою ЗСУ; - наявність практичного досвіду з утримання тварин; - згода на доведення мінімальної чисельності молочної череди до 20 і більше високопродуктивних порід корів; - згода на участь у ознайомчих семінарах з правових та фінансових питань функціонування сімейних молочних ферм, набуття практичного досвіду з комплексу робіт та навичок з утримання тварин. 	<ul style="list-style-type: none"> - Своєчасне усунення випадкових претендентів на створення молочних сімейних ферм; - активна участь у благодійних акціях; - створення економічного підґрунтя для подальшого формування подовжених ланцюгів з виробництва та реалізації молочних продуктів власного виробництва;

*Розроблено авторами на основі [9, 10, 11, 12]

Одночасно зосередження провідної частки голів домогосподарств у віковому інтервалі від 30 до 59 років (жінок – 23,4 %, чоловіків – 23,3 %) свідчить про збереження ще відносно значної частки дорослого працездатного населення, яке спроможне брати на себе відповідальність за результати діяльності ферм.

Таким чином, задекларований пріоритет у державній підтримці молодих голів домогосподарств, по-перше, буде стосуватися вкрай обмеженої частки учасників в умовах значного переважання голів домогосподарств середнього та передпенсійного віку, а по-друге – посилить нерівність в умовах державної підтримки сімейного фермерства та не принесе бажаного ефекту в масштабах національного молочного ринку.

Авторський підхід до вирішення проблеми базується на необхідності запровадження більш поглибленої оцінки зв'язку мотиваційної складової з особливими умовами створення та розвитку сімейних молочних ферм у воєнний період. Пропонується для рівнів ОТГ та сільських рад розробити типові Положення щодо створення *Реєстру перспективних домогосподарств*, які мають передумови для трансформації у сімейні молочні ферми. Положення має передбачати:

1) виявлення домогосподарств, які мають позитивний практичний досвід з утримання тварин. Ця норма є однією з вирішальних для включення домогосподарств у Реєстр. Переваги мають ті учасники, які утримують три і більше тварин [14], виробляють молоко як для власного споживання, так і реалізують його ін. споживачам, зокрема, молокопереробним підприємствам;

2) згода на доведення молочної череди як не менше 20-ти високопродуктивних порід корів, що дасть можливість подальшого створення подовжених

ланцюгів власної переробки молока та реалізації готових молочних продуктів місцевому населенню. Дана вимога обумовлена мінімальним порогом позитивної рентабельності обсягів виробництва молочної сировини [15];

3) зобов'язання участі у благодійних акціях, пов'язаних з підтримкою ЗСУ, незахищених верст місцевого населення тощо. Дана вимога заздалегідь визначить ставлення майбутніх учасників до благодійної діяльності;

4) зобов'язання участі в ознайомчих семінарах з правових, фінансових питань функціонування сімейних молочних ферм, комплексу робіт з результативного утримання тварин та виробництва молочних продуктів. Така форма отримання знань має створити всебічне усвідомлення проблемних питань, з якими майбутні фермери можуть зіткнутись в процесі створення та функціонування молочних ферм. Семінари мають проходити у вигляді дистанційних навчальних тренінгів з метою інформування у стислий час майбутніх учасників по ключовим питанням функціонування ферм;

5) бажання всіх членів сімей працездатного віку до створення сімейних молочних ферм. Ця вимога надасть можливість визначати ступінь взаємопорозуміння у сім'ях з приводу започаткування молочного бізнесу.

Переваги запропонованого варіанту полягають у максимально можливому попередженню випадків неефективного функціонування сімейних ферм, що суттєво зменшить загрозу самозабезпечення місцевого споживчого попиту молочними продуктами у воєнний період та створить у повоєнний час сприятливі умови для входження сімейних ферм у рівноправні конкурентні відносини з іншими учасниками ринку.

Завдання створення самодостатньої кормової бази локальних молочних ринків передбачає вдосконалення нормативно-правових актів та положень, пов'язаних зі спрощенням процедур доступу дрібних товаровиробників, в першу чергу сімейних молочних ферм, до користування кормовою базою.

Рішення цієї проблеми має два аспекти. Перший аспект полягає у посиленні ролі місцевих органів влади у відведенні сільськогосподарських земель державної власності під створення громадських пасовищ, сіножатей та вирощування кормових культур. Другий аспект передбачає усунення перепон на шляху надання земельних ділянок для створення громадських пасовищ та сіножатей у межах земель комунальної власності, які підпорядковані сільським територіальним громадам та сільським радам.

У Земельному Кодексі України використання сільськогосподарських земель державної власності під створення громадських пасовищ та сіножатей не визначено в якості пріоритетного напрямку діяльності

[16]. В класифікації видів використання сільськогосподарських земель відсутній зв'язок між кодом 01.08 – «для сінокосіння і випасання худоби» та кодами 01.01 – «для ведення товарного сільськогосподарського виробництва», 01.02 – «для ведення фермерського господарства», 01.03 – «для ведення особистого селянського господарства» у випадку їх спеціалізації на молочному тваринництві, оскільки цей зв'язок пов'язаний єдиним технологічним ланцюгом виробництва молочної сировини [17]. Не конкретизовано правові відносини місцевих органів влади з обласними управліннями Держгеокадастру в процесі розгляду питань з виокремлення та резервування земельних ділянок під організацію громадських пасовищ та сіножатей, зокрема, у випадку виникнення спірних питань [18].

Запропоновані заходи щодо інституціонального забезпечення використання сільськогосподарських земель державної власності під громадські пасовища та сінокосіння представлені в таблиці 6.

Таблиця 6

Інституціональне забезпечення створення кормової бази (напрямок 1: використання сільськогосподарських земель державної власності під громадські пасовища та сінокосіння)*

Існуючий стан	Пропозиції	Наслідки впровадження
Відповідно частини 2 статті 34 Земельного кодексу України громадяни можуть орендувати земельні ділянки для сінокосіння і випасання худоби, а органи виконавчої влади чи місцевого самоврядування, у свою чергу, можуть створювати на землях, що перебувають у власності держави, громадські сіножаті і пасовища.	– обласним головним управлінням Держгеокадастру затвердити норму, відповідно з якою незадіяні землі, розташовані поблизу сільських населених пунктів, в пріоритетному порядку мають розглядатись для використання під сінокосіння та випасання худоби; – по відношенню до молочного тваринництва запровадити норму спільного розгляду коду КВЦПЗ 01.08 – «для сінокосіння і випасання худоби» по відношенню до кодів 01.01 – «для ведення товарного сільськогосподарського виробництва», 01.02 – «для ведення фермерського господарства», 01.03 – «для ведення особистого селянського господарства»; – визначити правові умови участі органів місцевого самоврядування в розгляді питань з резервування земельних ділянок під організацію громадських пасовищ та сіножатей, зокрема, в процесі розгляду цих питань у Держгеокадастру.	– Підвищення рівня забезпечення тварин власною кормовою базою; – скорочення терміну надання дозволу на використання земельних ділянок; – спрощення усунення спірних питань.

*Авторська розробка

У воєнний період підвищується значення сільськогосподарських земель, що знаходяться у комунальній власності, для використання під сіножаті та вигульні пасовища у зв'язку з необхідністю їх максимального наближення до молочних ферм. Існують певні перепони для вирішення цього вкрай актуального питання. Головним недоліком є відсутність чітко встановлених критеріїв надання дозволу на використання земельних ділянок комунальної власності під дану діяльність. Цим можуть користуватись місцеві органи влади для відмови у виокремленні таких ділянок, в першу чергу успішним фермам [19]. У зв'язку з цим запропоновані заходи щодо інституціонального забезпечення використання сільськогосподарських земель комунальної власності під громадські пасови-

ща та сінокосіння (таблиця 7).

Формування подовжених ланцюгів товарору-ху молочної продукції можливо за умови рентабельного виробництва високоякісного молока. В середньому по Україні мінімальний рівень рентабельності передбачає утримання не менше 18-20 високопродуктивних тварин на одну сімейну ферму та надоїв молока від 20 і вище літрів на одну корову (від 300 л на череду) [15]. Задекларовані державні заходи щодо рентабельного виробництва молока в цілому є слушними. Так, на період дії воєнного стану було передбачено:

– за відтворення корів відшкодування за закуплені в Україні племінні корови молочного напрямку вітчизняного походження у племінних заводів та

племінних репродукторів, або за ввезені в режимі імпорту (розмір відшкодування становить до 80 % вартості, але не перевищує 50,4 тис. грн. за одну голову; розмір державної дотації за кожну наявну прирощену корову власного відтворення, на яку збільшено основне стадо, складає 30 тис. грн. (припинено з 2023 р.);

– розмір державної дотації за кожну наявну

прирощену корову власного відтворення, на яку збільшено основне стадо – 30 тис. грн. (припинено з 2023 р.);

– через програму Державного аграрного реєстру для агровиробників, які утримують від 3 до 100 корів усіх напрямів продуктивності, розмір дотації становить 5,3 тис. грн. на одну корову, але не більше 530 тис. грн.[21].

Таблиця 7

Інституціональне забезпечення створення самодостатньої кормової бази (напрямок 2: створення громадських пасовищ та громадських сіножатей на землях комунальної власності)*

Існуючий стан	Пропозиції	Наслідки впровадження
1. Загальнодержавний рівень		
- Відсутність чітко встановлених умов надання дозволу на використання ділянок комунальної власності під громадські пасовища; - місцеві органи влади мають право нараховувати індивідуальну плату кожному окремому учаснику за користування громадським пасовищем та громадськими сіножатями [20].	- розробити загальний перелік обмежень щодо надання земель комунальної власності під громадські пасовища та сіножаті (обмеження мають стосуватися ділянок загальнонаціонального (регіонального) значення, передача яких під кормову базу може принести збитки державі, обороноздатності країни та відповідному регіону (області); - на період дії воєнного стану скасувати норму, згідно з якою місцеві органи влади мають право на індивідуальній основі нараховувати платню кожному учаснику за користування громадськими пасовищами та громадськими сіножатями в залежності від кількості та виду тварин.	- максимально повне використання пасовищ та сіножатей, які дають найбільший приріст надоїв молока у продовж року; - зниження собівартості трав'яної маси у порівнянні з виробництвом кормів.
2. Місцевий рівень		
Відсутність переліку умов для відхилення заяв на створення громадських пасовищ та сіножатей на місцевому рівні	Суттєво посилити аргументацію відмови місцевими органами влади в наданні земельної ділянки під пасовища, яка повинна бути всебічно обґрунтована.	Сприяння поліпшенню умов до створення вигульних пасовищ та сіножатей.

*Авторська розробка

Ми вважаємо, що підтримка молочників в напрямі відновлення поголів'я тварин, яка була задекларована і частково реалізована з початку війни та припинена з 2023 р., потребує відновлення в якості пріоритетної сфери для перемовин з міжнародними благодійними організаціями та фондами.

Останній з задекларованих напрямів підтримки, пов'язаний з утриманням корів через програму Державного аграрного реєстру, потребує відповідного коригування. Розмір дотації (від 3 до 100 голів) не вирішує проблему сімейних ферм, а саме – необхідного досягнення чисельності молочної череди, яка має відповідати рентабельному виробництву молока в якості передумови для створення подовжених ланцюгів молочних продуктів. Пропонується розглянути варіант диференційованого розміру дотації: встановлення розміру дотації, спрямованої на досягнення загальної чисельності тварин у 20 голів (підвищений розмір дотації), та величини дотації, спрямованої на утримання більше 20 голів (існуючий розмір) (таблиця 8).

Запропоновані заходи дадуть можливість забезпечити базовий рівень рентабельності виробництва молока, що створить умови для подальшої переробки

сировини, виробництва та збуту молочних продуктів місцевим споживачам.

У воєнний період заходи державної підтримки переробки молока та виробництва молочних продуктів включають:

– отримання грантів на створення або розвиток переробного підприємства (сума гранту може складати до 8 млн. грн., але за умови створення не менше 25 робочих місць) (припинено з 2023 р.);

– отримання грантів від держави на розвиток нового бізнесу: розмір гранту – від 50 до 250 тис. грн. (припинено з 2023 р.);

– за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9 %» отримання кредиту в розмірі до 60 млн. грн. (з 2023 р. збільшено обсяг кредитного ліміту до 90 млн. грн.) [21].

В умовах суттєвого скорочення державної підтримки пропонується в перемовинах з міжнародними установами сприяти отриманню підтримки, які були припинені у 2022 р. Одночасно доцільно за окремими напрямами посилити роль регіональних та місцевих органів влади у сприянні вирішенню проблеми задоволення місцевого попиту власними молочними продуктами.

Таблиця 8

Пропозиції щодо створення подовжених ланцюгів товароруху молочних продуктів*

Існуючий стан	Пропозиції	Наслідки впровадження
1. Забезпечення рентабельного відтворення молочної череди (загальнодержавний рівень)		
<p>- за відтворення корів: відшкодування за закуплені в Україні племінні корови молочної породи вітчизняного походження у племінних заводів та племінних репродукторів, або за ввезені в режимі імпорту здійснюються в розмірі до 80 % вартості, але не більше 50,4 тис. грн. за одну голову (припинено з 2023 р.);</p> <p>- розмір державної дотації за кожну наявну прирощену корову власного відтворення, на яку збільшено основне стадо - 30 тис. грн. (припинено з 2023 р.);</p> <p>- за утримання корів усіх напрямів продуктивності: спеціальна бюджетна дотація у розмірі 5,3 тис. грн. на одну корову, але не більше 530 тис. грн. [21].</p>	<p>- зосередити міжнародну допомогу на підтримці процесу відтворення високопродуктивної молочної череди з орієнтацією на державні преференції, які були задекларовані на 2022 р.;</p> <p>- в межах надання допомоги через Державний аграрний реєстр окремо визначити окремий (підвищений) розмір спеціальної бюджетної дотації за утримання корів усіх напрямів продуктивності для сімейних ферм, які формують череду голів до 20 од.</p>	<p>- досягнення базового рівня рентабельності молочної череди, що створить умови для подальшої переробки сировини, виробництву власних молочних продуктів та їх реалізації місцевому населенню;</p> <p>- підвищення результативності утримання корів за рахунок міжнародної підтримки.</p>
2. Власна переробка молока та виробництво готових молочних продуктів		
2.1. Загальнодержавний рівень		
<p>- отримання грантів на створення або розвиток переробного підприємства (сума гранту може складати до 8 млн. грн, але за умови створення не менше 25 робочих місць) (припинено з 2023 р.);</p> <p>- отримання грантів на розвиток нового бізнесу: розмір гранту – від 50 тис. до 250 тис. грн. (припинено з 2023 р.);</p> <p>- забезпечення доступу до державної програми «Доступні кредити «5-7-9%»» (з 2023 р. збільшено обсяг надання кредиту до 90 млн. грн.).</p>	<p>- в переговах з міжнародними благодійними установами сприяти підтримці процесу відтворення високопродуктивної молочної череди з орієнтацією на державні преференції, які були задекларовані на 2022 р.</p>	<p>Збільшення доданої вартості. Забезпечення місцевого попиту у першочергових молочних продуктах.</p>
2.2. Регіональний та місцевий рівень		
<p>Субсидіювання фермерів, розмір якого залежить від частки переробленої сировини (захід, який започаткувала Львівська облдержадміністрація [24]).</p>	<p>- розповсюдити досвід Львівської облдержадміністрації на інші області, пов'язаний з наданням місцевої субсидій фермерам, розмір якої буде залежить від частки переробленої сировини;</p> <p>- за підтримки Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві сприяти на рівні областей реалізації проектів з виробництва молокопереробних модульних цехів;</p> <p>- з метою створення запасів продукції на зимовий період рекомендувати місцевим органам влади забезпечити цільове дотування фермерської продукції з метою закупівлі молочних продуктів довготривалого зберігання</p>	<p>Стимулювання створення подовжених ланцюгів з виробництва готових молочних продуктів, в тому числі закупок молочних продуктів довгострокового зберігання для створення запасів продукції.</p>
3. Реалізація молочних продуктів (місцевий рівень)		
<p>Канал реалізації молочних продуктів місцевим закладам освіти, воїнським частинам, лікарням тощо.</p> <p>Канал реалізації молочних продуктів через місцеві ринки, магазини, власні лотки місцевому населенню.</p>	<p>- створення додаткового «благодійного» каналу збуту продукції незахищеним верстам населення;</p> <p>- укладання договорів між сімейними фермами та місцевими органами влади щодо компенсації витрат на виробництво та збут молочної продукції, яка спрямована на благодійну діяльність.</p>	<p>Забезпечення молочними продуктами незахищених верст населення.</p>

*Розроблено авторами з використанням [21, 24]

Це має стосуватись запровадження місцевої субсидії в залежності від частки переробленої сировини, цільового дотування цін на молочну продукцію в літній період до розміру цін, які діють в осінньо-зимово-весняний період, з метою використання під закупівлю сухого молока та інших продуктів довготривалого зберігання тощо.

В період воєнного стану провідною умовою функціонування локальних молочних ринків стає надання допомоги іноземними благодійними фондами та організаціями у підтримці сімейних ферм. Надання допомоги здійснюється переважно у двох формах:

1) надання допомоги через недержавні вітчизняні посередницькі організації (місцеві громадські групи, неурядові організації, волонтерів), діяльність яких полягає у підтримці малих фермерських, в тому числі молочарських господарств [22];

2) надання прямої допомоги товаровиробникам в процесі співпраці зі спілками та асоціаціями молочників (Асоціацією виробників молока, Національною асоціацією сільськогосподарських дорадчих служб України та їх регіональними відділеннями, Спілкою молочних підприємств України, Держпродспоживслужбою) з метою отримання необхідної інформації для визначення пріоритетних напрямів діяльності [23].

Такі формати допомоги, обумовлені взаємодією з українськими профільними установами, пояснюються дещо обмеженим рівнем обізнаності іноземних установ з проблемами питань молочного тваринництва, в першу чергу на низовому рівні господарювання. Одночасно існують певні недоліки у використанні потенціалу міжнародної допомоги, зокрема: різний рівень співробітництва міжнародних установ з місцевими органами влади, нерівномірний характер надання допомоги, тощо.

Ми вважаємо, що провідною умовою усунення вище перелічених та низки інших недоліків має стати впровадження принципу спільного з українською стороною надання допомоги. Пропонується:

1) в складі Міністерства аграрної політики та продовольства України доцільно визначити структурний підрозділ в якості головного координатора взаємодії українських організацій з міжнародними благодійними установами (наприклад, в складі департаменту міжнародної співпраці та євроінтеграції – відділ співпраці з міжнародними організаціями);

2) визначити перелік вітчизняних служб, асоціацій, консультативних центрів тощо, по відношенню до яких доцільно запровадити координаційні дії (до таких інституцій, в першу чергу, слід віднести організації національного рівня, які мають в своєму складі професійних спеціалістів та розгалужену регіональну структуру філіалів: Асоціацію виробників молока, Національну асоціацію сільськогосподарських дорадчих служб України, Спілку молочних підприємств України, Держпродспоживслужбу тощо);

3) сприяти підвищенню результативності участі українських установ у співробітництві з міжнародними фондами та благодійними організаціями за пріоритетними напрямами. Пропонується наступ-

ний перелік напрямів співробітництва:

- визначення проблемних питань в процесі функціонування сімейних молочних ферм;
- надання ветеринарної допомоги та консультативних послуг з залученням вітчизняних спеціалістів;
- організація закупок вироблених в Україні препаратів, матеріалів та обладнання;
- надання компенсаційних виплат товаровиробникам в процесі використання благодійних каналів реалізації молочних продуктів;
- узгодження умов розподілу обсягів гуманітарної допомоги у відповідності до змін поточної ситуації на ринку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Переваги запропонованої системи інституціональних інструментів та заходів селективного регулювання локальних молочних ринків полягають у прискоренні їх адаптації до умов воєнного та повоєнного періоду на засадах самозабезпечення місцевого попиту власними молочними продуктами.

Пропозиції щодо створення Реєстру перспективних домогосподарств дозволяють своєчасно визначити рівень можливостей та вмотивованості претендентів до отримання статусу сімейного фермерства, що в умовах припинення або суттєвого скорочення зовнішніх поставок дасть можливість своєчасно усунути випадки неефективного функціонування сімейних ферм. Пропозиції щодо формування самодостатньої кормової бази спрямовані на підвищення ролі місцевих органів влади у наданні доступу товаровиробникам до користування сільськогосподарськими землями державної власності для створення громадських пасовищ та сіножатей.

У дослідженні доведено, що поєднання заходів стимулювання створення високопродуктивної молочної череди та рентабельної переробки сировини створить сприятливі передумови для формування подовжених ланцюгів з виробництва готових молочних продуктів. Вирішення цього вкрай актуального завдання передбачає запровадження комплексу узгоджених інституціональних заходів на державному, регіональному та місцевому рівнях із широким залученням міжнародних організацій та благодійних фондів для додаткової фінансової підтримки реалізації відповідних заходів.

Запропонований принцип спільного з українською стороною надання міжнародної допомоги на засадах посилення ролі Міністерства аграрної політики та продовольства України у підвищенні результативності участі українських установ у співробітництві з міжнародними фондами та благодійними організаціями буде сприяти більш рівномірному наданню допомоги, підвищенню рівня співробітництва міжнародних установ з державними та місцевими органами влади, розширенню участі вітчизняних виробників у забезпеченні сімейних ферм необхідними товарами тощо.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні пріоритетних напрямів використання інституціональних механізмів та заходів забезпечення

стійкості функціонування локальних молочних ринків на засадах відновлення, збереження та адаптації параметрів товароруку до мінливого середовища у воєнний період та переходу до збалансованого розвитку у повоєнний період. *Практична спрямованість* отриманих результатів полягає у можливості їх використання в процесі розробки програмних і стратегічних документів щодо регулювання розвитку молочного ринку на регіональному та місцевому рівнях.

Перспективи подальших досліджень передбачають обґрунтування додаткових механізмів та заходів селективного регулювання розвитку локальних молочних ринків у повоєнний період, орієнтованих на виробництво молока та молочних продуктів вищої якості, стимулювання об'єднання сімейних ферм у багатофункціональні молочарські кооперативи, ефективну інтеграцію вітчизняних товаровиробників у міжнародні ланцюги постачань з урахуванням сучасного європейського досвіду.

Література

1. Буркинський Б.В., Нікішина О.В., Тараканов М.Л. та ін. Селективне регулювання розвитку товарних ринків: теорія та практика: монографія / за ред. Б. В. Буркинського, О.В. Нікішиної. Одеса: ДУ ІРЕЕД НАН України, 2023. 267с. doi: 10.31520/978-617-14-0055-9 (дата звернення: 3.08.2023)
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України: [Веб-сайт]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 3.08.2023)
3. Виробництво молока в Україні в 2022 оцінюється на рівні 7,5 млн. тонн – Мінагрополітики. *Агроперспектива*: веб-сайт. URL: <https://www.agroperspectiva.com/ru/news/187964> (дата звернення: 3.08.2023)
4. Виробництво молока: ріст конкуренції в умовах слабкого попиту. *MilkUA.info*: веб-сайт. URL: <http://milkua.info/uk/post/virobnictvo-moloka-rist-konkurencii-v-umovah-slabkogo-popitu>. (дата звернення: 3.08.2023)
5. Прудніков Ю.В. Локальні ринки сільськогосподарської продукції. Автореферат на здобуття наукового ступеню кандидата економічних наук. Житомирський національний агроекологічний університет. Житомир, 2017. 20 с.
6. Сімейні молочні ферми: повномасштабна війна змусила відкласти великі плани. URL: <https://aitmagazine.com.ua/news/simeyni-molochni-fermi-povnomasshtabna-viyna-zmusila-vidklasti-veliki-plani>. (дата звернення: 5.08.2023)
7. Бізнес на молекули. Чи варто сьогодні масштабувати виробництво молочних продуктів. *Інформаційне агентство Agravery.com*: веб-сайт. URL: <https://agravery.com/uk/posts/section/show/business-on-molecules> (дата звернення: 5.08.2023)
8. Державна підтримка фермерів: як отримати і чому це важливо для розвитку громад - пояснює експерт. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13547> (дата звернення: 5.08.2023)
9. Відкрити власну ферму. *Сімейні молочні ферми*: веб-сайт. URL: <https://smf.org.ua/vidkryttia-vlasnoi-fermy>. (дата звернення: 5.08.2023)
10. Про проект «Сімейні молочні ферми». *Сімейні молочні ферми*: веб-сайт. URL: <https://smf.org.ua/about-project/> (дата звернення: 5.08.2023)
11. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 № 973-IV: за станом на 20.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (дата звернення: 7.08.2023)
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання діяльності фермерських господарств: Закон України від 24.09.2021 № 1788-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-20#Text> (дата звернення: 7.08.2023)
13. Соціально-демографічна характеристика домогосподарств України у 2021 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник. К.: Державна служба статистик України, 2021. 89 с.
14. Тулуш Л.Д. Трансформація високотоварних господарств населення в суб'єкти підприємництва: податково-бюджетні аспекти // Економіка АПК. 2018. №1. С. 40-51.
15. Лотоцький В. Сьогодні утримувати низькопродуктивних тварин – це розкіш. *MilkUA.info*: веб-сайт. URL: <http://milkua.info/uk/post/sogodni-utrimuvati-nizkoproduktivnih-tvarin-ce-rozkis-valerij-lotockij-Int>
16. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III за станом на 27.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 7.08.2023)
17. Класифікатор видів цільового призначення земельних ділянок. URL: <https://bilgorod-d.gov.ua/files?id=25666&name=1652967757033.pdf> (дата звернення: 7.08.2023)
18. Питання збереження пасовищ обговорили на селекторі із Мінекономрозвитку. *Стрийська районна державна адміністрація*: офіційний веб-сайт. URL: <https://stryi-rda.gov.ua/index.php/8672-pytannia-zberezhenia-pasovyshch-obhovoryly-na-selektori-iz-minekonomrozvytku> (дата звернення: 7.08.2023)
19. Село без пасовища: власники молочної ферми на Волині не мають де випасати корів. *Суспільне новини*: веб-сайт. URL: <https://suspilne.media/127676-selo-bez-pasovisa-vlasniki-molocnoi-fermi-na-volini-ne-maut-de-vipasati-koriv> (дата звернення: 7.08.2023)

20. Особливості створення та раціонального використання пасовищ. *Пропозиція: головний журнал з питань агробізнесу*: веб-сайт. URL: <https://propozitsiya.com/ua/osoblivosti-stvorennya-ta-racionalnogo-vikoristannya-pasovishch> (дата звернення: 7.08.2023)

21. За перший тиждень 2023 року 245 підприємців отримали доступні кредити. *Міністерство економіки України*: веб-сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=1e2773a6-6938-4be7-8f38-b63a65f3ec08&title=ZaPershiiTizhden2023> (дата звернення: 9.08.2023)

22. Міні-гранти з підтримки тваринництва та птахівництва. *Дніпропетровське інвестиційне агентство*: веб-сайт. URL: <https://dia.dp.gov.ua/mini-granti-z-pidtrimki-tvarinnictva-ta-ptahivnictva/> (дата звернення: 9.08.2023)

23. Програма «Розвиток торгівлі з вищою доданою вартістю в органічному та молочному секторах України». *MilkUA.info*: веб-сайт. URL: <http://milkua.info/uk/post/programma-rozvitok-torgivli-z-visou-dodanou-vartistuv-organichnomu-ta-molocnomu-sektorah-ukraini> (дата звернення: 9.08.2023)

Стаття надійшла 10.09.2023
Стаття прийнята до друку 24.09.2023
Доступно в мережі Internet 10.10.2023

Nikishyna O.

Doctor of Economics, Senior Researcher
Head of Department of Market Mechanisms
and Structures

E-mail: ksekych@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7172-3551

Tarakanov M.

PhD in Economics, Senior Researcher
Department of Market Mechanisms and Structures
E-mail: tarakanovnikolajleonidovic@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3827-2373

Chebatarova N.

Postgraduate

Department of Market Mechanisms and Structures
Institute of Market and Economic & Ecological Research of National Academy of Sciences of Ukraine
Frantsuzskiy boulevard, 29, Odesa, Ukraine, 65044

E-mail: chebotarovan@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-1790-5925

INSTITUTIONAL PROVISION OF THE STABILITY OF THE FUNCTIONING OF LOCAL MARKETS OF MILK AND DAIRY PRODUCTS IN THE WAR AND POST-WAR PERIODS

The article presents the results of the research devoted to the institutional provision of the stability of the functioning of local milk and dairy markets in the conditions of wartime commodity and territorial restrictions. Differences in the functioning of local dairy markets in peacetime and wartime have been determined. It has been emphasized that the adaptation of local milk markets to conditions of instability and security risks, as a key component of market stability, requires the development and implementation of agreed institutional mechanisms and measures of selective regulation of local reproduction processes at the state, regional and local levels.

Further development of the proposal to strengthen the responsible attitude of participants to the functioning of family dairy farms has been received. A model Regulation on the creation of the Register of Prospective Households has been proposed, which will make it possible to timely eliminate cases of inefficient functioning of family farms, significantly reduce the threat of self-sufficiency of local consumer demand for dairy products in the wartime period, and create favorable conditions for the entry of family farms into equal competitive relations with other market participants in the post-war period.

Attention has been focused on the need to create a self-sufficient fodder base of local dairy markets by improving legal acts and provisions related to the simplification of access procedures for using the fodder base. Recommendations have been made regarding the formation of extended commodity chains for the production and sale of own dairy products within family dairy farms.

An organizational form for increasing the effectiveness of the cooperation of the Ukrainian side with international charitable organizations and funds has been proposed on the basis of strengthening the coordinating role of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine with the aim of more uniform provision of assistance, increasing the level of cooperation with state and local authorities, and promoting the expansion of the participation of domestic enterprises in providing family farms with the necessary equipment, etc.

The scientific novelty of the study consists in substantiating the priority directions for the use of institutional mechanisms and measures to ensure the stability of the functioning of local dairy markets on the basis of restoration, preservation and adaptation of the parameters of commodity traffic to the changing environment in the wartime period and the transition to balanced development in the postwar period.

Key words: local markets for milk and dairy products, stability, family dairy farms, institutional support, market institutions.

References

1. Burkynskiy, B. V., Nikishyna, O. V., & Tarakanov, M. L. (2023). *Selektyvne rehuliuвання rozvytku tovarnykh rynkiv: teoriia ta praktyka*. (Burkynskiy, B. V., & Nikishyna, O. V., Ed.). Odesa: DU IREED NAN Ukrainy. doi: 10.31520/978-617-14-0055-9 (Retrieved August 3, 2023).
2. *Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy*. (2023). <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Retrieved August 3, 2023)
3. *Vyrobnytstvo moloka v Ukraini v 2022 otsiniuietsia na rivni 7,5 mln. tonn – Minahropolityky*. Ahroperpektyva. <https://www.agroperspektiva.com/ru/news/187964> (Retrieved August 3, 2023)
4. *Vyrobnytstvo moloka: rist konkurentsii v umovakh slabkoho popytu*. MilkUA.info. <http://milkua.info/uk/post/virobnictvo-moloka-rist-konkurencii-v-umovah-slabkogo-popytu>. (Retrieved August 3, 2023)
5. Prudnikov, Yu. V. (2017). *Lokalni rynky silskohospodarskoi produktsii*: PhD thesis abstract. Zhytomyrskiy natsionalnyi ahroekolohichniy universytet, Zhytomyr.
6. *Simeini molochni fermi: povnomashtabna viina zmusyla vidklasty velyki plany*. <https://aitmagazine.com.ua/news/simeyni-molochni-fermi-povnomashtabna-viyna-zmusyla-vidklasti-veliki-plani>. (Retrieved August 5, 2023)
7. *Biznes na molekuly. Chy varto sohodni masshtabuvaty vyrobnytstvo molochnykh produktiv*. Informatsiine ahentstvo Agravery.com. <https://agravery.com/uk/posts/section/show/business-on-molecules> (Retrieved August 5, 2023)
8. *Derzhavna pidtrymka fermeriv: yak otrymaty i chomu tse vazhlyvo dlia rozvytku hromad - poiasniuie ekspert*. <https://decentralization.gov.ua/news/13547> (Retrieved August 5, 2023)
9. *Vidkryty vlasnu fermu*. Simeini molochni fermi. <https://smf.org.ua/vidkryttia-vlasnoi-fermy>. (Retrieved August 5, 2023)
10. *Pro proekt «Simeini molochni fermi»*. Simeini molochni fermi. <https://smf.org.ua/about-project/> (Retrieved August 5, 2023)
11. *Pro fermerske gospodarstvo: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 № 973-IV: za stanom na 20.10.2021*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (Retrieved August 7, 2023)
12. *Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo stymuliuвання diialnosti fermerskykh gospodarstv: Zakon Ukrainy vid 24.09.2021 № 1788-IX*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-20#Text> (Retrieved August 7, 2023)
13. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. (2021). *Sotsialno-demohrafichna kharakterystyka domohospodarstv Ukrainy u 2021 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy)*, Kyiv.
14. Tulush, L. D. (2018). Transformatsiia vysokotovarnykh gospodarstv naseleennia v sub'iekt pidpriemnytstva: podatkovno-biudzhetni aspekty. *Ekonomika APK*, (1), 40-51.
15. Lototskyi, V. (2023). *Sohodni utrymuvaty nyzkoproduktyvnykh tvaryn – tse rozkish*. MilkUA.info. <http://milkua.info/uk/post/sogodni-utrimuvati-nyzkoproduktivnih-tvarin-ce-rozkis-valerij-lotockij-Int>
16. *Zemelnyi kodeks Ukrainy vid 25.10.2001 p. № 2768-III za stanom na 27.07.2023*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (Retrieved August 7, 2023)
17. *Klasyfikator vydiv tsilovoho pryznachennia zemelnykh dilianok*. <https://bilgorodd.gov.ua/files?id=25666&name=1652967757033.pdf> (Retrieved August 7, 2023)
18. *Pytannia zberezhenia pasovyshch obhovoryly na selektori iz Minekonomrozvytku*. Striiska raionna derzhavna administratsiia. <https://stryi-rda.gov.ua/index.php/8672-pytannia-zberezhenia-pasovyshch-obhovoryly-na-selektori-iz-minekonomrozvytku> (Retrieved August 7, 2023)
19. *Selo bez pasovyshcha: vlasnyky molochnoi fermi na Volyni ne maiut de vypasaty koriv*. Suspilne novyny. <https://suspilne.media/127676-selo-bez-pasovisa-vlasniki-molochnoi-fermi-na-volyni-ne-maut-de-vipasati-koriv> (Retrieved August 7, 2023)
20. *Osoblyvosti stvorennia ta ratsionalnoho vykorystannia pasovyshch*. Propozyttsiia: holovnyi zhurnal z pytan ahrobiznesu. <https://propozitsiya.com.ua/osoblyvosti-stvorennia-ta-ratsionalnoho-vikorystannia-pasovyshch> (Retrieved August 7, 2023)
21. *Za pershyi tyzhden 2023 roku 245 pidpriemtsiv otrymaly dostupni kredyty*. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=1e2773a6-6938-4be7-8f38-b63a65f3ec08&title=ZaPershiiTizhden2023> (Retrieved August 9, 2023)

22. *Mini-granty z pidtrymky tvarynnytstva ta ptakhivnytstva*. Dnipropetrovske investytsiine ahenstvo. <https://dia.dp.gov.ua/mini-granti-z-pidtrimki-tvarinnictva-ta-ptaxivnictva/> (Retrieved August 9, 2023)

23. *Prohrama «Rozvytok torhivli z vyshchoiu dodanoi vartistiu v orhanichnomu ta molochnomu sektorakh Ukrainy»*. MilkUA.info. <http://milkua.info/uk/post/programa-rozvitok-torgivli-z-visou-dodanou-vartistu-v-organicnomu-ta-molocnomu-sektorah-ukraini> (Retrieved August 9, 2023)

Received 10 September 2023

Approved 24 September 2023

Available in Internet 10.10.2023

Цитування згідно ДСТУ 8302:2015

Нікішина О.В., Тараканов М.Л., Чебаторьова Н.Й. Інституціональне забезпечення стійкості функціонування локальних ринків молока та молочних продуктів у воєнний та повоєнний періоди // *Економіка харчової промисловості*. 2023. Т. 15, вип. 3. С. 13-27. doi: 10.15673/fie.v15i3.2744

Cite as APA style citation

Nikishyna, O., Tarakanov, M., & Chebotarova, N. (2023). Institutional provision of the stability of the functioning of local markets of milk and dairy products in the war and post-war periods. *Food Industry Economics*, 15(3), 13-27. doi: 10.15673/fie.v15i3.2744